

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора педагогічних наук, доцента
КОНОШЕНКА СЕРГІЯ ВОЛОДИМИРОВИЧА
на дисертацію та автореферат Степаненко Вікторії Іванівни „Теорія і
практика профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у
закладах загальної середньої освіти”,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка**

Актуальність теми дисертації Вікторії Іванівни Степаненко не викликає сумніву з огляду на те, щов умовах ускладненої соціально-економічної ситуації в країні, руйнування усталених соціальних стереотипів і норм посилюються тенденції до поширення негативних проявів поведінки серед дітей та молоді, які становлять значну соціальну небезпеку, шкодять здоров'ю особистості, призводять до порушень системи її світосприйняття, соціальних зв'язків, емоційно-вольової сфери тощо. У зв'язку з цим пошук адекватних технологій, програм, заходів, форм і методів їх профілактики в сучасній освітній системі набуває стратегічного характеру і потребує системної організації такої діяльності.

Незважаючи на те, що темі девіантної поведінки присвячено чималу кількість робіт науковців, дослідження В. І. Степаненко набуває особливої актуальності і затребуваності, оскільки проблема профілактики поведінкових девіацій серед обдарованих учнів вивчена недостатньо. Аналіз наукової літератури свідчить про наявність певних напрацювань з проблеми адаптації обдарованих учнів до умов навчання, розгляду їх особливостей і проблем, але питання щодо формування в обдарованих учнів девіантних проявів у поведінці, визначення їх сутності та змісту, профілактики є відкритими і малодослідженими. Тому прагнення дисертанткою обґрунтувати, розробити експериментально перевірити теоретичні і практичні засади системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти у розрізі недостатньої вивченості проблеми, урахування особливостей і специфіки цієї категорії дітей є цілком логічним і заслуговує схвалення.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Робота В. І. Степаненко виконана відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Дисертація має чітку структуру і логіку викладу змісту. Основні концептуальні положення засвідчили належний рівень наукової культури авторки, здатність до планування і здійснення роботи на відповідному науковому рівні. Науково-термінологічний апарат дисертації відповідає вимогам до робіт такого рівня та є достатнім для розв'язання окреслених дисертанткою завдань дослідження.

Авторкою чітко аргументовано обрання методів дослідження (теоретичні, емпіричні, статистичні) з урахуванням специфіки наукової

розвідки, які дали можливість організувати експеримент на високому науковому рівні та здійснити виважену перевірку значущості отриманих результатів.

Узагальнення та висновки, викладені в дисертації, є цілком аргументованими, послідовними, конкретними, що засвідчує виваженість дисертантки. Список використаних джерел, а також посилання на них у тексті роботи зроблено із дотриманням усіх вимог. Кількість опрацьованих джерел достатня (561 найменування).

Аналіз змісту дисертації та автореферату засвідчує належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджує вирішення окреслених завдань і досягнення поставленої мети, надійність та вірогідність одержаних результатів.

Наукова новизна і практичне значення одержаних результатів

Аналіз наукової новизни виконаного дослідження і практичного значення одержаних результатів дозволяє відзначити, що особливим досягненням дисертантки є розробка й упровадження системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти за двома напрямками: організація профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти та підготовка основних суб'єктів до здійснення відповідної діяльності.

До наукової новизни одержаних результатів відносимо обґрунтування теоретичних й практичних засад зазначеної системи, визначення основних понять дослідження „профілактика поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти”, „поведінкові девіації обдарованих учнів”, представлення соціально-психологічного портрету обдарованих учнів в контексті їх схильності до поведінкових девіацій, удосконалення змісту, форм і методів профілактичної діяльності з ними.

Результати дослідження можуть стати в нагоді у системі загальної середньої, вищої, післядипломної, неформальної освіти фахівців соціальної сфери.

Оцінка змісту та завершеності дисертації

Дисертаційне дослідження Вікторії Іванівни Степаненко складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У дисертації розкриті такі основні площини теми дослідження, як поведінкові девіації обдарованих учнів, їх адаптаційний потенціал щодо стійкості до чинників ризику поведінкових девіацій, профілактика поведінкових девіацій обдарованих учнів на різних її рівнях, готовність суб'єктів до її здійснення, розробка й упровадження системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти та перевірка її ефективності.

У Вступі дисертанткою аргументовано актуальність дослідження, окреслено сучасний стан та проблеми, виділено суперечності, охарактеризовано необхідність їх розв'язання, представлено мету, об'єкт, предмет дослідження, сформульовано гіпотезу та основні завдання,

розкрито концепцію дослідження, визначено методологічні та теоретичні основи, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, представлено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, вказано структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі основна увага здобувачки зосереджена на теоретичних аспектах проблеми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. Здійснений авторкою міждисциплінарний аналіз досліджуваної проблеми, розкриття її соціально-філософського, історико-педагогічного, медико-психологічного, соціально-психологічного і соціально-педагогічного аспектів, аналіз різних підходів вчених до сутності і змісту поведінкових девіацій обдарованих учнів, впливу різних чинників на їх формування свідчать про ґрунтовні практичні уміння дисертантки синтезувати та аналізувати інформацію.

Так, інтегруючи погляди вчених під кутом зазначених аспектів, враховуючи різні підходи і критерії до класифікації поведінкових девіацій обдарованих учнів, дисертантка здійснює категоріальний аналіз наукових дефініцій „профілактика поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти”, „поведінкові девіації обдарованих учнів”, „девіантна поведінка на базі гіперздібностей”, „девіантна віктимність обдарованих учнів” та ін. Під час дослідження чинників ризику виникнення поведінкових девіацій обдарованих учнів визначає основні сфери життєдіяльності, які мають безпосередній вплив на розвиток і становлення обдарованого учня.

Другий розділ дисертації присвячено соціально-педагогічним засадам профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. Позитивно оцінюємо те, що дисертантка досить виважено підійшла до аналізу співвідношення понять „соціально-педагогічний простір” і „соціально-педагогічне середовище” та їх розгляду в контексті профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти.

Підтримуємо В. І. Степаненко щодо розгляду адаптаційного потенціалу обдарованого учня у межах проблеми дослідження як ресурсу, властивості, що виражає можливість обдарованого учня до адаптації, що відображає його життєстійкість до труднощів, здатність змінювати своє функціонування без переходу до радикальних компенсаційних змін.

Дисертанткою здійснено ґрунтовний аналіз сучасного стану профілактичної діяльності з обдарованими учнями, у ході якого визначено нормативно-правові норми, проаналізовано діяльність соціальних інституцій на державному, регіональному, локальному рівнях, які виконують завдання, що безпосередньо чи опосередковано торкаються проблеми дослідження, представлено результати діагностико-аналітичної діяльності на констатувальному етапі експерименту, які дають можливість оцінити наявний рівень адаптаційного потенціалу обдарованих учнів різного шкільного віку щодо їх стійкості до чинників ризику поведінкових девіацій,

та рівень готовності основних суб'єктів до здійснення профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти.

У **третьому розділі** заслуговує уваги авторське визначення системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. Зазначена система представлена дисертанткою як різновид соціальної системи змішаного типу, побудованої за соціально-педагогічною моделлю, яка являє собою цілісну, упорядковану сукупність взаємопов'язаних компонентів, що взаємодіють між собою і середовищем, завдяки чому формуються якісно вищі характеристики об'єкта (суб'єкта).

Четвертий розділ дисертаційного дослідження присвячений висвітленню механізмів експериментальної перевірки авторського бачення щодо організації профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти. Цілком погоджуємося із здобувачкою щодо упровадження системи за двома напрямками, перший з яких стосується організації профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, другий – підготовки суб'єктів до її здійснення.

Схвалюємо те, що у дисертації ґрунтовно висвітлено організацію, зміст, методику і специфіку проведення дослідно-експериментальної роботи. Так, за першим напрямом (організація профілактичної роботи з обдарованими учнями), проведено порівняльний послідовний експеримент, де доказ гіпотези відбувався за схемою єдиної різниці. За другим напрямом (підготовка суб'єктів до відповідної профілактичної діяльності), організовано експеримент за класичною схемою виділення контрольної й експериментальної груп.

Відрадним вважаємо те, що для з'ясування статистичної значимості результатів здобувачкою використано цілу низку методів: розрахунок таких статистичних показників як міри середнього рівня та розсіювання (середнє арифметичне значення, стандартне відхилення, 95% довірчий інтервал для середнього арифметичного, медіана, 0,25 та 0,75 квантилі), параметричні і непараметричні методи оцінки і перевірки статистичних гіпотез (критерій Шاپіро-Уїлка, критерій Колмогорова-Смирнова з поправкою Ліллієфорса, тест Левіна, t-критерій Ст'юдента з поправкою Бонферроні, Н-критерій Краскела-Уолліса, U-критерій Манна-Уїтні, апостеріорні порівняння з урахуванням поправки Бонферроні, T-критерій Уїлкоксона, критерій знаків, Q-критерій Кохрена, критерій Пірсона χ^2 , ϕ^* критерій кутового перетворення Фішера).

Отже, оцінка змісту дисертації В. І. Степаненко „Теорія і практика профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти” дозволяє дійти висновку, що дослідження є оригінальним, має незаперечну наукову новизну, виходячи з недостатнього рівня дослідженості проблеми. Дисертація за своїм змістом і формою є самосійною, завершеною науковою кваліфікаційною працею, результати якої мають значення для соціально-педагогічної теорії і практики.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях

Аналіз публікацій В. І. Степаненко засвідчив їх відповідність за кількісними та якісними показниками вимогам щодо висвітлення результатів дослідження на здобуття наукового ступеня доктора наук. Серед загальної кількості робіт (32 публікації), 30 одноосібні: 1 одноосібна монографія, 21 стаття у наукових фахових виданнях України, періодичних виданнях інших держав та виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах даних, 6 – у матеріалах науково-практичних конференцій, 1 навчально-методичний посібник, 1 методичні рекомендації. Також авторкою опубліковано 2 статті у колективних монографіях.

Практики та рекомендації щодо їх можливого використання

Результати дослідження належним чином були впроваджені в освітній процес 25 закладів загальної середньої освіти та 3 закладів вищої освіти, про що свідчать 28 довідок. Основні положення дисертації обговорювалися на науково-методичних семінарах кафедр соціальної педагогіки і соціальної роботи, щорічних університетських науково-практичних конференціях „Дні науки”, звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, засіданнях вченої ради ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, педагогічних радах закладів загальної середньої освіти, які склали експериментальну базу дослідження, всеукраїнських і міжнародних конференціях. Найбільш перспективи щодо подальшого поширення та впровадження отриманих результатів.

Відповідність змісту автореферату основним положенням

Ознайомлення з текстом автореферату дає підстави стверджувати, що його зміст повністю відображає методологію, основні положення і результати дисертації. За структурою, змістом та оформленням він відповідає вимогам, що висувуються МОН України.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Підкреслюючи вірогідність наукових здобутків дисертантки, вважаємо за доцільне звернути увагу на певні дискусійні моменти та недоліки, які визначаємо у якості побажань:

1. У дисертації В. І. Степаненко проаналізовано різні підходи до класифікації сутності і змісту поведінкових девіацій обдарованих учнів, однак простежується надання пріоритету підходу, в основу якого покладено критерій взаємодії індивіда з реальністю. У такому випадку виникає питання, чому саме цей підхід було покладено в основу дисертаційного дослідження.

2. На наш погляд, текст пункту 2.3.1 підрозділу 2.3 дисертації, одне з питань якого стосується інституційної структури організації профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, дещо переобтяжений інформацією щодо створення, реорганізації, зміни підпорядкування тих чи інших соціальних інституцій.

3. У розділі 3 дисертаційної роботи, розкриваючи середовищний компонент системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, здобувачкою визначено три сектори

взаємодії ЗЗСО з різними соціальними інститутами щодо вирішення проблеми та наголошено увагу на доцільності розкриття моделей такої взаємодії. Однак моделі взаємодії з соціальними інститутами третього сектору не розкриті.

4. Дисертаційна робота значно виграла б, якби деякі інформаційні методи, які представлені авторкою у межах технологічного компоненту моделі системи профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти, були охарактеризовані більш ґрунтовно.

Загальні висновки

Висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи. Дисертаційне дослідження містить наукові доробки і нові, раніше не захищені наукові положення. Отримані результати є доцільними та раціональними у контексті організації профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти.

У цілому можна зробити висновок, що дисертаційна робота Вікторії Іванівни Степаненко „Теорія і практика профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти” є змістовною та завершеною науковою працею, відповідає вимогам пп. 9, 10, 12 – 14 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 13.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р.), а її авторка заслуговує присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
декан педагогічного факультету
ДВНЗ „Донбаський державний
педагогічний університет”

С. В. Коношенко

Підпис доктора педагогічних наук

Коношенка С. В. засвідчую

Начальник відділу кадрів

Є.С. Сілін